

Лідія Хомич
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
м. Київ

НАСКРІЗНІ ЦІННОСТІ У ЗМІСТІ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Актуальною проблемою сьогодення є гуманізація та гуманітаризація освіти, що відбувається важко, повільно, але закономірно в силу різних об'єктивних і суб'єктивних причин. Освіта має стати чинником розвитку свідомості, тобто розвитку культури мислення і культури почуттів особистості, що передбачає усвідомлення нею, перш за все, моральних, духовних, естетичних цінностей, які становлять суть існування людини. В числі цих цінностей - гідність, любов до ближнього, гармонія з природою, Космосом, вічні моральні заповіді «не убий», «не вкради», «шануй матір свою і батька свого», які, не дивлячись на давність, здатні оновлюватися й відроджуватися в кожен нову епоху. Бездуховність сучасної епохи, на нашу думку, є причиною всіх криз (політичної, економічної, екологічної тощо). Її подолання пов'язане з усвідомленням кожною людиною цих цінностей, а також із зміною стилю її мислення.

Саме тому основою сучасного навчально-виховного процесу має бути Людина як найвища цінність, а зміст освіти необхідно спрямовувати на розвиток ціннісного світоглядного ставлення особистості до соціального і природного навколишнього світу і до самої себе. Ціннісне ставлення передбачає поєднання інтересів викладача і студента, спрямованих на вільний саморозвиток особистості, збереження її індивідуальності, виховання такого громадянина-патріота, який здатен забезпечити високий рівень розвитку культури держави, її престиж та гідне місце в цивілізованому світі.

Для наукового обґрунтування організації навчально-виховного процесу в педагогічному закладі важливе значення має визначення змісту навчання і виховання майбутніх учителів. Оскільки навчальний заклад є засобом розвитку і формування особистості майбутнього спеціаліста, то для його успішного функціонування потрібно не тільки знати мету навчання і виховання, а й у деталях уявляти їх зміст. Якість змісту освіти загалом визначається рівнем його відповідності соціальному замовленню на

підготовку у вищому навчальному закладі вчителів, здатних навчити і виховати всіх дітей з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей.

Головний напрям удосконалення змісту освіти в сучасному вищому навчальному закладі - це реалізація ідеї всебічного розвитку особистості майбутнього спеціаліста. Тільки гармонійний розвиток особистості справді забезпечує її підготовку до життя і праці, є запорукою свідомого і творчого виконання нею професійних і суспільних функцій, формує потребу в самоосвіті, в постійному підвищенні свого наукового і професійного рівня.

Існують об'єктивні і суб'єктивні чинники, що впливають на визначення змісту освіти. До об'єктивних відносять: потреби суспільства у перетворенні загальнолюдської природи; розвиток науки, який супроводжується виникненням нових теоретичних ідей і розвитком експериментальних досліджень. Важливу роль у розробці змісту освіти відіграють також суб'єктивні чинники: суспільні відносини, що, безумовно, мають вплив на професійну підготовку; пріоритет тих або інших науково-педагогічних течій у розвитку освіти.

Відповідно до цього зміст навчання і виховання у педагогічних закладах потрібно формувати в таких двох напрямках: по-перше, забезпечувати становлення особистості майбутнього педагога в сукупності його індивідуальних якостей і особливостей. У цьому випадку навчально-виховний процес слід будувати за логікою індивідуального розвитку студента; по-друге - в конкретній сфері соціального досвіду, яка надалі буде засобом і змістом його професійно-педагогічної взаємодії з учнями. Конкретна сфера соціального досвіду дає змогу спеціалісту забезпечувати професійно-педагогічну взаємодію з майбутніми вихованцями.

У педагогічній науці є різні підходи до структурування змісту освіти у вищих навчальних закладах, що ґрунтуються на загальних дидактичних принципах відбору й побудови. Відповідно до одного з них передбачають формування змісту з урахуванням соціального замовлення, а також реальних можливостей, умов і закономірностей процесу навчання у вищому навчальному закладі, враховуючи такі загальні дидактичні принципи: відповідності змісту меті становлення гармонійно розвиненої особистості спеціаліста; відповідності змісту навчання вимогам побудови органічно цілісної системи підготовки спеціалістів у навчальному закладі; відповідності змісту навчання науково-педагогічним вимогам, тобто оптимальним умовам формування способів і засобів пізнавальної і професійної діяльності, визначених метою навчання¹.

Каган В.И., Сычеников И.А. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе (Единая методологическая система института: теория и практика): науч.-метод. пособие. М.: Высшая шк., 1987.- С. 29-32.

Науковцi так визначають головну мету виховання у вищiй школi: створення цiлiсної особистостi, як вищої цiнностi, особистостi, що спроможна самостiйно i творчо мислити, розумiти своє життєве призначення².

Дослiджуючи проблему професiйної пiдготовки майбутнiх учителiв у педагогiчному закладi, основною її метою ми визначили формування творчої, всебiчно розвиненої, духовно збагаченої особистостi майбутнього спецiалiста iз науковим свiтоглядом, з широким професiйним кругозором, яка постiйно дбає про своє самовдосконалення, добре фiзично розвинена, тобто пiдготовлена до активної участi в суспiльному життi.

Оскiльки процес формування цiннiсних орієнтацiй є невід'ємною складовою розвитку особистостi, її вiдносин, спрямованостi i мотивацiйно-потребнiсної сфери, тому в сучасних умовах необхідно перебудувати особистiсну систему цiнностей.

У сучаснiй педагогiчнiй науцi дослiджується проблема формування цiнностей особистостi але, як правило, тiльки у певнiй сферi освiтнього процесу. Зокрема, нам iмпонує система цiнностей виховання i розвитку особистостi, визначена О. Вишневським. Серед провiдних вiн визначає: абсолютнi, вiчнi цiнностi; нацiональнi цiнностi; громадянськi цiнностi; сiмейнi цiнностi; цiнностi особистого життя; валеологiчно-екологiчнi цiнностi³.

Система цiнностей i якостей особистостi розвивається й виявляється через її власне ставлення до держави i суспiльства, до себе, людей, природи, працi, мистецтва. Такий комплексний пiдхiд має реалiзуватися у змiстi навчання i виховання, у викладаннi всiх дисциплiн вищого навчального закладу на рiзних рiвнях освiти. Як зазначають вченi (І. Бех, І. Зязюн, Б. Лiхачов), особливу увагу, при цьому, слiд придiляти формуванню базової культури, в якiй здiйснюється навчально-виховний процес. Крiзь призму культури майбутнiй педагог формує професiйно-педагогiчнi цiнностi, творчий потенцiал i особистiснi якостi. Система цiнностей майбутнього педагога має формуватися у навчально-виховному процесi комплексно через наскрiзнi цивiлiзацiйнi цiнностi, якi є невід'ємною складовою становлення цiлiсної особистостi, серед них видiляємо загальнолюдськi, нацiональнi, громадянськi, сiмейнi, особистiснi, валеологiчно-екологiчнi цiнностi.

У процесi навчання майбутнiй педагог має усвiдомити, що прiоритет загальнолюдських цiнностей закладається у стратегiю i тактику розвитку сучасної системи освiти, серед них: вiра, надiя, любов, гiднiсть,

² Осипова Т.Ю., Бартенева І.О., Біла О.О. та ін. Виховна робота зі студентською молоддю: навч. посіб. / за заг. ред. Т.Ю. Осипової. Одеса: Фенікс, 2006. С. 189.

³ Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доопрац. i доп. - К.: Знання, 2008. - С. 230-234.

сумлінність, правдивість, досконалість, чесність, милосердя, життя, справедливість тощо. У християнстві вони репрезентовані десятьма заповідями Божими. Моральність виступає внутрішньою ціннісною основою духовності, культури суб'єкта, яка спрямовує людську активність на утвердження самоцінності особистості усвідомлення обов'язків людини перед іншими, перед Батьківщиною, суспільством, природою. У ставленні до особистості моральність виступає метою, перспективою її вдосконалення і, насамкінець, вимогою⁴. Пріоритет сучасної моральності - загальнолюдські гуманістичні цінності. Особливе значення має розвиток потреби в емоційному і духовному контактах з людьми, потреба у самоповазі та співпереживанні людям, що виявляється у гуманній поведінці, вияві поваги до людської гідності, людяності, бажанні допомогти, прояві довіри, толерантності.

Загальнолюдські цінності спонукають майбутнього педагога до самореалізації, самовдосконалення, любові до професії, до навколишньої дійсності, до природи, допомагають розібратися у сенсі людського буття. Загальнолюдський характер виявляється в тому, що майбутні педагоги повинні усвідомити себе частиною всієї планети, активною складовою ноосфери, відчувати відповідальність за свої вчинки перед усім людством, співвідносити у своєму світосприйнятті загальнолюдське та національне. Відчуття себе громадянином світу, сформованість планетарного мислення, толерантність у ставленні до інших людей, націй, народів - це далеко не повний обсяг питань загальнолюдського.

Загальнолюдські ідеали базуються на основних правах і духовних цінностях. Загальнолюдський характер навчанню і вихованню надають знання про людську спільноту, її історію, народи, діяльність ООН та інших міжнародних організацій, що спрямована на збереження миру.

Національні цінності виявляються у повазі до рідної мови, історії свого народу, його культурних традицій тощо і забезпечують як духовну єдність поколінь так і процес формування національної самосвідомості⁵, серед них: українська ідея, державна незалежність, почуття національної гідності, історична пам'ять, повага до державної символіки, любов до рідної культури, мови, традицій, сприяння розквіту духовного життя українського народу тощо. В. Кремень зазначає, що філософія людиноцентризму використовує для дослідження проблеми національної ідеї в соціокультурному бутті людини не лише гносеологічні принципи, а й методи моралі, релігії, мистецтва. І в цьому плані філософія людиноцентризму не

Енциклопедія освіти I Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень.: Юрінком Інтер, 2008. - С. 527.

⁵ *Кремень В. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В.Г. Кремень. К.: Грамота, 2007. С. 11.*

дана, а задана: сутнiсть її виявляється через метафiлософський синтез рiзноякiсних пiдходiв до дослiдження нацiонального життя й культури. I результатом такого синтезу є вже не просто системне, а енциклопедичне розумiння нацiональної iдеї як сукупностi рiзних системних, духовних способiв нацiонального буття.

Українське суспiльство сьогоднi потребує нових знань, стереотипiв мислення на засадах нацiональної iсторико-культурної спадщини. Нацiональна iдея найiстотнiша, коли закладена у мрiї мати свою самостiйну державу та її щасливе процвітання, демократичне суспiльство з нацiональною культурою, освітою, системою навчання i виховання. Ця обставина актуалiзує проблему формування нацiональних цiнностей.

Нацiональнi цiнностi базуються на свiтових цiнностях i пiдпорядкованi метi приєднання до загальнолюдської культури, оскiльки нормальна нацiональна самосвiдомiсть вiльно сприймає всi культурно-духовнi цiнностi людства. Саме у такий спiсiб поєднується загальнолюдське i нацiональне. Сьогоднi кожному зрозумiло, що взаємодiя нацiонального i загальнолюдського становить основу традицiй формування духовного свiту пiдростаючих поколiнь у народi, незалежно вiд його нацiональної належностi. Найбiльш рельєфно цi процеси виявляються на певних етапах iсторичного розвитку рiзних народiв, їх взаємодiї з народами-сусiдами.

Для того, щоб глибше зрозумiти нацiонально-психологiчнi особливостi культурного середовища, в якому треба будувати свою дiяльнiсть, майбутньому педагоговi треба глибоко й уважно вивчати лiтературнi, iсторичнi, полiтико-громадські та iншi джерела формування та розвитку народу, його контакти з народами-сусiдами. Такий пiдхiд дасть змогу запобiгти помилкам, що пов'язанi з особливостями соцiальної психiки i характером людей, їх ставленням до морально-етичних та соцiально-правових норм суспiльного життя. Поверхове знання традицiй i звичаїв народiв може призвести до конфлiктiв не тiльки побутового характеру, а й мiжнацiонального. Нерозумiння етики та культури одного народу iншими i, навпаки, несподiваний збiй у трактуванні моральних iдеалiв мiж народами, навiть якщо вони не мають спiльних кордонiв i безпосереднiх контактiв, також можуть спричинити непорозумiння.

Розвиток громадянських цiнностей пов'язаний з вихованням у студентiв глибокого почуття любовi до України, її народу, формуванням якостей громадянина-патрiота; формуванням високої правової культури, правосвiдомостi; стимулюванням внутрiшнiх зусиль до саморозвитку i самовиховання. Серед провiдних громадянських цiнностей видiляють свободу, пошану до Закону, свободу слова, права людини, суверенiтет особи, рiвнiсть громадян, самовiдповiдальнiсть людини, толерантне ставлення, пошану до працi тощо.

Почуття патріотизму - складне і багатогранне, це один з найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способу життя людини. Патріотизм - суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів⁶.

Сучасний патріотизм передбачає національно-усвідомлене ставлення до Батьківщини. Відповідно, зміст навчання і виховання майбутніх педагогів має бути спрямованим на культивування в них почуття волі й життєвих настанов в руслі патріотичної самосвідомості, він має творчо стверджувати в них здатність відчувати духовне життя свого народу - сприймати українську мову й історію, українську державність і правосвідомість, українське світосприймання, пісню, літературу й культуру як свої власні. Виховання у молоді почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції нині визнані проблемами загальнодержавного значення. Головною тенденцією у змісті патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до свого народу, Батьківщини, держави, нації.

Важливе значення у розвитку особистості майбутнього вчителя мають сімейні цінності. Ціннісні засади стародавньої української родини охарактеризував О. Вишневський, зокрема: українська родина будувала своє життя в тісній єдності зі своїм народом; українській родині завжди був властивий демократизм стосунків; в українській родині з давніх-давен діяв закон опіки; життя в українській родині будувалось на засадах працьовитості і природовідповідності⁷. Серед сучасних провідних сімейних цінностей вчені визначають подружню вірність, піклування про дітей, піклування про батьків, демократизм стосунків, повагу до прав дитини і старших, гостинність тощо. Саме вони мають пронизувати зміст навчання і виховання студентської молоді.

Провідною цінністю у змісті навчання і виховання майбутніх учителів має визнаватися цінність особистості. Вона дійсно є найвищою цінністю серед інших цінностей цивілізації, має певну будову, атрибути, функції, генезу і спосіб функціонування, є джерелом і творцем інших, периферійних щодо неї духовних і матеріальних цінностей, а через їх продукування - і суб'єктом творення самої себе як центральної цінності⁸. Психологічна

⁶ *Енциклопедія освіти I* Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень.: Юрінком Інтер, 2008. - С 633.

⁷ *Вишневський О.* Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. - 3-тє вид., доопрац. і доп. - К.: Знання, 2008. - С. 317-321.

⁸ *Рибалка ВВ.* Аксиологічні основи психологічної культури особистості: навч.-метод. посіб. / В.В. Рибалка. - К.: АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих; Ін-т

культура на своєму вищому рiвнi виступає як здатнiсть особистостi свiдомо засвоювати, зберiгати, примножувати, актуалiзувати i передавати психологiчну цiннiсть особистостi як сутнiсну людську силу, найпотужнiший ресурс, потенцiал, який забезпечує пiдвищення ефективностi поведiнки, предметної дiяльностi i життєдiяльностi. У змiстi навчання i виховання майбутнiх педагогiв прiоритетними мають бути цiнностi життєспрямованостi й мотивацiї життєдiяльностi, цiнностi сфери усвiдомлення змiсту, мети процесу дiяльностi, цiнностi реалiзацiї процесу дiяльностi, цiнностi, репрезентованi iндивiдуальними якостями суб'єкта дiяльностi.

Серед валеологiчно-екологiчних цiнностей, якi необхідно формувати у майбутнiх учителiв у процесi навчання i виховання - єднiсть людини i природи, увага до власного здоров'я, прихильнiсть до спорту i фiзичної працi, здоровий спосiб життя, дбайливе ставлення до усього живого на Землi, вiдчуття краси природи, оволодiння знаннями про основнi екосистеми Землi, участь у природоохороннiй дiяльностi, пiзнання i охорона довкiлля тощо.

Отже, формування духовного свiту людини як особистостi та як члена певної суспiльної групи вiдбувалося упродовж iсторично тривалого часу i позначилося на соцiально-культурному досвiдi людства. Значний вплив на розвиток традицiй, звичаiв, побуту, системи виховання мають особливостi соцiально-економiчного розвитку, природно-територiальнi умови iснування, культурно-iсторичнi зв'язки з iншими народами. Наявнiсть нацiональних особливостей у розвитку рiзних народiв пiдтверджує iснування загальнолюдських цiнностей, якi визначають належнiсть особистостi до людського суспiльства i становлять основу нацiональних культур i традицiй. Саме тому у змiстi навчання i виховання майбутнiх педагогiв необхідно реалiзувати визначенi наскрiзнi цивiлiзацiйнi цiнностi.

Лідія Хомич

НАСКРІЗНІ ЦІННОСТІ У ЗМІСТІ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Резюме

Розкрито зміст наскрізних цінностей, які мають реалізуватися у процесі навчання і виховання майбутніх педагогів, зокрема: загальнолюдських, національних, громадянських, сімейних, особистісних, валеологічно-екологічних.

Ключові слова: цивілізаційні цінності, зміст освіти, навчання, виховання, майбутній педагог.

Lidia Chomicz

PODSTAWOWE WARTOSCI W TRESCIACH NAUCZANIA I WYCHOWANIA PRZYSZLYCH PEDAGOGOW

Streszczenie

W artykule przedstawiono zakres podstawowych wartosci, ktore sa realizowane w trakcie szkolenia i ksztalcenia przyszzych nauczycieli, w szczegolnosc: ogolnoludzkie, narodowe, obywatelskie, rodzinne, osobiste, waleologiczno-przyrodnicze.

Słowa kluczowe: wartosci cywilizacyjne, tresci edukacyjne, ksztalcenia, wychowania, przyszzy pedagog.

Lidia Khornich

PIVOTAL VALUE IN THE CONTENTS OF STUDIES AND EDUCATION OF FUTURE PEDAGOGUES

Summary

The content of pivotal values that have to realize in the process of training and education of future teachers have been disclosed in the article, in particular: universal, national, civil, domestic, personal.

Keywords: civilizational values, educational content, training, education, future pedagogue.